

*І. З. Ігнатюк,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Л. О. Маланчук,
асистент кафедри державного управління,
ДВНЗ "Національний університет водного господарства та природокористування", м. Рівне*

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА КОНТРОЛЮ У ГАЛУЗІ ВИВЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ НАДР НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

*I. Ignatyk,
Ph.D., Associate Professor of Economics of Enterprise,
National University of Water Management and Natural Resources (Rivne)
L. Malanchuk,
assistant,
National University of Water Management and Natural Resources (Rivne)*

PRINCIPLES OF GOVERNANCE AND CONTROL IN THE STUDY AND USE OF SUBSOIL REGIONAL LEVEL

У статті розглядаються процеси переходу економіки України на принципи ринкового господарювання, які викликають необхідність перегляду та вдосконалення системи відносин природокористування, включаючи відносини власності у сфері використання надр, їх управління, охорони та контролю.

In the article the processes of transition of economy of Ukraine are examined on principles of market management, that cause the necessity of revision and perfection of the system of relations of using nature, including the relations of property in the field of the use of bowels of the earth, their management, guard and control.

Ключові слова: природокористування, надра, корисні копалини, управління, контроль, надрокористування, мінеральна сировина, державний контроль, законодавство, право.

Key words: using nature, bowels of the earth, minerals, managements, control, using bowels of the earth, mineral raw material, state control, legislation, right.

ВСТУП

Світовий досвід свідчить, що основу економіки та промислового прогресу будь-якої держави становлять видобуток і використання мінеральних ресурсів, які переважно знаходяться в надрах.

Основні мінеральні ресурси Землі містяться в її товщі і об'єднуються під загальною назвою "надра". Деякі ресурси знаходяться у верхніх шарах земної кулі, деякі — на її поверхні. Мінеральні ресурси відносяться до категорії невідновних ресурсів. Загальні запаси їх у міру використання зменшуються. Невідновність мінеральних ресурсів має відносний характер, оскільки геохімічні процеси, що відбуваються у земній корі, приводять і тепер до утворення нових сполук, які можуть бути використані людиною, особливо після переміщення їх ближче до поверхні Землі. Однак створення нових мінеральних ресурсів відбувається звичайно настільки повільно, що практично не може бути взято до уваги.

Тому, на нашу думку, на сучасному етапі актуальним є питання підвищення загального рівня соціально-економічного розвитку суспільства, яке неминуче супроводжується збільшенням споживання невідновних природно-мінеральних ресурсів, інтенсивною розробкою родовищ корисних копалин, дійової правової бази удосконалення механізму регулювання, управління та контролю суспільними відносинами в процесі використання та охорони надр.

Затримка в реформах у сфері правовідносин користування та охорони надр впливає на темпи впровадження в

життя прогресивних ідей екологічного законодавства. Ті зміни та доповнення в законодавстві про надра, які вже відбулися стосовно окремих видів надрокористування, компенсують відставання у реформуванні механізмів реалізації законних прав і інтересів суб'єктів надрокористування, але не дозволяють повною мірою вирішувати правові конфлікти, як з точки зору забезпечення природоохоронної спрямованості законодавства про надра, так і державних гарантій реалізації встановлених цим законодавством можливостей для надрокористувачів.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧ

Теоретичні та практичні аспекти державного управління та контролю за вивченням та раціональним використанням корисних копалин, які залягають в надрах України і зокрема в Рівненсько-Волинському регіоні досліджено в роботах таких вчених та економістів, як Данилишин Б., Гаман П., Металіди В., Губанов С., Корецький М., Маланчук З., Гурський Д., Андрейцев В., Гожик П., Паталаха Є., Пінчук Н. та ін. Проте незважаючи на отримані наукові напрацювання за даною проблематикою, основні принципи державного управління в надрокористуванні на регіональному рівні висвітлені недостатньо. У зв'язку із цим, метою даної роботи є необхідність комплексного дослідження проблем державного управління, контролю та правового регулювання використання і охорони надр з метою удосконалення законодавства про надра та практики його застосування, що забезпечить економічну стійкість гірничих підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Управління у галузі охорони та використання надр є способом організації діяльності відповідних органів з метою забезпечення виконання правових норм гірничого законодавства і впорядкування суспільних відносин у зазначеній галузі. Воно характеризується наявністю суб'єктів, об'єктів управління, а також управлінських функцій [1].

Основним завданням державного управління відносинами надрокористування є забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази, її раціонального використання і охорони надр.

Завданнями державного управління є:

- визначення обсягів видобування основних видів корисних копалин на поточний період і на перспективу по Україні в цілому і по регіонах;

- забезпечення розвитку мінерально-сировинної бази і підготовка резерву ділянок надр, які використовуються для будівництва підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;

- встановлення квот на поставку мінеральної сировини, що видобувається;

- запровадження зборів (платежів), пов'язаних з користуванням надрами, а також регулювання цін на окремі види мінеральної сировини;

- встановлення стандартів (норм, правил) у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр, безпечного ведення робіт, пов'язаних з користуванням надрами.

Органи державного управління в галузі використання і охорони надр прийнято поділяти на органи загального і спеціального державного управління.

Органи загального державного управління в галузі використання і охорони надр — це уповноважені органи державної виконавчої влади, на які поряд із загальними повноваженнями в сфері соціально-економічного розвитку держави покладені також функції щодо забезпечення вивчення, ефективного використання і охорони надр. Такими органами, зокрема, є: Президент України; Рада національної безпеки і оборони України; Кабінет Міністрів України; Рада міністрів Автономної Республіки Крим; обласні, районні та міські державні адміністрації.

Органи спеціального державного управління відносинами надрокористування — спеціально уповноважені органи центральної виконавчої влади, що реалізують функції управління в галузі вивчення, використання і охорони надр, забезпечення безпеки робіт при користуванні надрами, охорони прав надрокористувачів, охорони навколишнього природного середовища від забруднення, пов'язаного з надрокористуванням тощо.

Органи спеціальної компетенції, які здійснюють функції державного управління в галузі вивчення, використання і охорони надр, за характером своїх завдань і діяльності поділяють на два основних види: міжгалузеві і галузеві (відомчі).

Такими органами є, зокрема, органи надвідомчого управління і контролю в галузі екології — Мінприроди України, МОЗ України, МНС та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; органи спеціалізованого природоресурсного та галузевого управління — Держкомприродресурсів України, Мінпаливенерго України тощо.

Право користування надрами є різновидом права природокористування. Це один з інститутів екологічного права, який формується у системі гірничого права, має свої особливості, включає в себе сукупність правових норм, що регулюють підстави і порядок виникнення, зміни та припинення права надрокористування, права та обов'язки надрокористувачів [2].

Суб'єктами права користування надрами згідно зі ст. 13 Кодексу України про надра можуть бути підприємства, установи, організації, громадяни України, а також іноземні юридичні особи та громадяни. Тобто суб'єктами права користування надрами в Україні визнається коло осіб, які в установленому законом порядку набули право користування надрами і несуть у зв'язку з цим відповідні права і обов'язки щодо геологічного вивчення, раціонального використання надр та їх охорони.

Об'єктами права користування надрами є конкретні юридично відокремлені (визначені) ділянки надр, закріплені на праві користування за певними суб'єктами.

Усі суб'єкти права користування надрами мають право:

- здійснювати на наданій їм ділянці надр геологічне вивчення, комплексну розробку родовищ корисних копалин та інші роботи згідно з умовами спеціального дозволу (ліцензії);

- розпоряджатися видобутими корисними копалинами, якщо інше не передбачено законодавством або умовами спеціального дозволу (ліцензії) та угодою про розподіл продукції;

- здійснювати на умовах спеціального дозволу (ліцензії) консервацію наданого в користування родовища корисних копалин або його частини;

- право на першочергове продовження строку тимчасового користування надрами.

До основних обов'язків користувачів надр згідно зі ст. 24 Кодексу України про надра належать:

- використання надр відповідно до цілей, для яких їх було надано;

- забезпечення повноти геологічного вивчення, раціонального, комплексного використання та охорони надр;
- забезпечення безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища;

- приведення земельних ділянок, порушених при користуванні надрами, в стан, придатний для подальшого їх використання в суспільному виробництві;

- виконання інших вимог щодо користування надрами, встановлених законодавством України.

Користування надрами на території України, її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони є платним.

Плата справляється у вигляді платежів за користування надрами; відрхувань за геологорозвідувальні роботи за рахунок державного бюджету; збору за видачу спеціальних дозволів (ліцензій) та акцизного збору. Платежі можуть справлятися як разові внески або регулярні платежі, що визначаються згідно з відповідними еколого-економічними розрахунками залежно від економіко-географічних умов і розміру ділянки надр, виду корисних копалин, тривалості робіт, від стану геологічного вивчення території та ступеня ризику.

Нормативи плати за користування надрами та порядок її справляння встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Плата за користування надрами може вноситися як у вигляді грошових платежів, так і в натуральному вигляді (частина видобутої мінеральної сировини або іншої виробленої продукції, виконання робіт чи надання інших послуг), крім радіоактивної сировини та продуктів її переробки, благородних металів, алмазів та коштовних каменів, матеріалів та послуг оборонно-військового характеру, а також інформації, що віднесена до державної таємниці (ст. 32 КпН України) Про затвердження переліку матеріалів, продуктів та послуг, що не можуть бути використані як плата за користування надрами.

Підстави виникнення права користування надрами. Надра надаються в користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам лише за наявності в них спеціального дозволу (ліцензії) на користування ділянкою надр. Спеціальні дозволи в межах конкретних ділянок надаються спеціалізованим підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам, які мають відповідну кваліфікацію, матеріально-технічні та економічні можливості для користування надрами. Ліцензія видається за заявою суб'єкта підприємницької діяльності. Надання таких дозволів здійснюється після попереднього погодження з відповідною місцевою радою питання про надання земельної ділянки для зазначених потреб, крім випадків, коли в наданні земельної ділянки немає потреби. Ліцензії на користування надрами надає Державний комітет природних ресурсів України за погодженням з відповідними міністерствами та відомствами, як правило, на конкурсних засадах у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1540 [3].

Підстави і порядок припинення права користування надрами. Право користування надрами може бути припинено (повністю чи частково), зупинено на деякий час через підстави, передбачені чинним законодавством. Підстави припинення права користування надрами передбачені у ст. 26 КпН України.

Право користування надрами припиняється у разі:

- 1) якщо відпала потреба у користуванні надрами;
- 2) закінчення встановленого строку користування надрами;
- 3) припинення діяльності користувачів надр, яким їх було надано у користування;
- 4) користування надрами з застосуванням методів і способів, що негативно впливають на стан надр, призводять до забруднення навколишнього природного середовища або шкідливих наслідків для здоров'я населення;
- 5) використання надр не для тієї мети, для якої їх було надано, порушення інших вимог, передбачених спеціальним дозволом на користування ділянкою надр;
- 6) якщо користувач без поважних причин протягом двох років, а для нафтогазоперспективних площ та родовищ нафти та газу — 180 календарних днів не приступив до користування надрами;
- 7) вилучення у встановленому законодавством порядку надраної у користування ділянки надр.

Право користування надрами припиняється органом, який надав надра у користування, а у випадках передбачених пунктами 4, 5, 6 цієї статті, у разі незгоди користувачів, — у судовому порядку. При цьому питання про припинення права користування земельною ділянкою вирішується у встановленому земельним законодавством порядку. Законодавством України можуть бути передбачені й інші випадки припинення права користування надрами.

Землевласники і землекористувачі можуть бути позбавлені права видобування корисних копалин місцевого значення, торфу і прісних підземних вод та права користування надрами для господарських і побутових потреб у разі порушення ними порядку і умов користування надрами на наданих їм у власність або користування земельних ділянках місцевими радами або іншими спеціально уповноваженими органами в порядку, передбаченому законодавством України.

Екологічне законодавство передбачає також випадки зупинення (тимчасової заборони) і обмеження права надкористування. Це означає тимчасову заборону надкористування до виконання необхідних природоохоронних заходів, тобто зупиняється користування надрами.

Обмеженням права надкористування є випадки, коли на певний період (до виконання необхідних природоохоронних заходів) встановлюються зменшені обсяги викидів і скидів забруднюючих речовин як у цілому по підприємству, так і на окремих його виробничих підрозділах.

Надкористування обмежується або тимчасово забороняється (зупиняється) в разі перевищення надкористувачами лімітів використання надр, порушення екологічних нормативів і стандартів, а також вимог екологічної безпеки у спеціально передбачених випадках. Про затвердження порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій у разі порушення ними законодавства про охорону природного середовища [4].

Право користування надрами припиняється, обмежується або зупиняється Державним комітетом України по нагляду за охороною праці або місцевими радами, які надали надра на користування шляхом анулювання наданого гірновідводного акта і вилучення гірничого відводу в натурі, а також Державним комітетом природних ресурсів України шляхом анулювання наданої ліцензії.

Право надкористування залежно від строків поділяють згідно зі ст. 15 Кодексу України про надра на: постійне (без заздалегідь встановленого строку) та тимчасове. Тимчасове право надкористування, у свою чергу, поділяється на короткострокове — до п'яти років і довгострокове — до двадцяти років.

Перебіг строку користування надрами починається з дня одержання спеціального дозволу на користування надрами, якщо в ньому не передбачено інше.

Відповідно до припису ст. 6 Закону України "Про державну геологічну службу України" від 4 листопада 1999 року № 1216-ХІV такі дозволи на користування ділянками надр, прийняті рішення про їх припинення або анулювання надає уповноважений центральний орган виконавчої влади з геологічного вивчення та використання надр. Цим режимом запроваджено механізм здійснення державного контролю для забезпечення раціонального, комплексно-

го використання надр з метою задоволення потреб у мінеральній сировині, інших потреб суспільного виробництва, гарантії безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища [5]. Головною класифікаційною ознакою поділу права користування надрами на види є мета їх використання. Від неї залежить зміст прав та обов'язків надкористувачів, суб'єктний склад та інші питання правового регулювання відповідних відносин. Згідно зі ст. 14 КпН України розрізняють такі види користування:

- геологічне вивчення, в тому числі дослідно-промислово розробки корисних копалин загальнодержавного значення;
- видобування корисних копалин;
- будівництво та експлуатація підземних споруд, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод;
- створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.);
- задоволення інших потреб (ст. 14 Кодексу України про надра) [6].

Кожен вид користування надрами може мати відповідні підвиди. Наприклад, видобування корисних копалин може бути розмежоване на видобування загальнопоширених і незначальнопоширених корисних копалин.

Міністерство охорони навколишнього середовища України є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з геологічного вивчення та забезпечення раціонального використання надр. Основними завданнями зазначеного органу є забезпечення реалізації державної політики у сфері геологічного вивчення і раціонального використання надр; забезпечення розвитку мінерально-сировинної бази, організація геологічного, геофізичного, геохімічного, гідрогеологічного, інженерно-геологічного та еколого-геологічного вивчення надр, пошуку і розвідки корисних копалин на території України, в межах територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, раціонального використання надр; здійснення державного моніторингу геологічного середовища та мінерально-сировинної бази, проведення еколого-геологічних досліджень; здійснення державного контролю за геологічним вивченням надр, участь у здійсненні державного контролю і нагляду за охороною та використанням надр. До спеціальних органів, які здійснюють регулювання гірничих відносин, належить також Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи Держнаглядохоронпраці України, який є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, що здійснює державне нормативне регулювання питань забезпечення промислової безпеки на території України, а також спеціальні дозвільні наглядові і контрольні функції. Основним завданням цього органу є організація і здійснення на території України промислової безпеки і державного нагляду за всіма надкористувачами та дотриманням вимог по безпечному веденню робіт у промисловості; здійснення гірничого нагляду; розробка і здійснення заходів щодо профілактики виробничого травматизму та ін. У регіонах України, де ведуться пошукові та геологічні роботи, створюються територіальні геологічні управління і трести, межі компетенції яких часто не збігаються з межами адміністративних районів і областей. Порядок організації пошукових і розвідувальних робіт визначається інструкціями і положеннями Мінприроди України. Деякі функції в галузі управління відносинами надкористування в Україні покладено на відомства добувних галузей промисловості (вугільної, нафто- та газодобувної тощо) [7].

Контроль в галузі використання і охорони надр являє собою одну з функцій державного управління якістю навколишнього середовища, систему заходів, спрямованих на організацію моніторингу геологічного середовища, перевірку додержання фізичними і юридичними особами вимог і правил щодо раціонального надкористування, охорони надр та забезпечення екологічної безпеки. Державний контроль в сфері охорони надр і мінеральних ресурсів можливо розглядати і як діяльність уповноважених дер-

жавних органів по перевірці дотримання всіма фізичними і юридичними особами вимог надрового і гірничого законодавства та застосування заходів попередження правопорушень в цій галузі. Щодо такого роду діяльності державних органів часто застосовується термін контрольно-наглядова діяльність, тому постає питання про розмежування нагляду і контролю.

У правовій літературі немає чіткого відокремлення контролю і нагляду в сфері державного управління. За думкою А.І. Жмотова контроль характеризується глибоким проникненням в оперативну-службову діяльність і вміщує перевірку фактичного результату та застосування заходів за результатами перевірки. Нагляд спрямований переважно на виявлення фактів правопорушень і впровадження заходів з їх усунення. Таким чином, поняття контролю ширше ніж поняття нагляду. Нагляд являє собою складову частину, елемент контролю. Контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів включає в себе нагляд за додержанням вимог екологічного і природоресурсового законодавства. Відокремити контроль і нагляд можливо і відповідно форм контрольного процесу. Контроль відповідає інформаційна та попереджувальна форма, нагляду — попереджувальна та каральна [8].

Екологічний контроль являє собою підсистему в управлінні якістю навколишнього природного середовища, елементами якої є підконтрольні суспільні відносини, методи і критерії контролю, правові засоби і контролюючі органи. Видом екологічного контролю є контроль в галузі використання і охорони надр. Специфіку його визначають підконтрольні суспільні відносини. Найбільш важливі особливості правовідносин визначає їх об'єкт. Щодо екологічних і природоресурсових правовідносин, в цій якості виступають природні об'єкти, яким притаманні такі ознаки як природничий характер походження, існування в межах природних екологічних систем в тісному взаємозв'язку з іншими природними об'єктами. До таких ознак відносять також спроможність виконувати життєвовазбездіючі функції або соціально-економічну значущість [9].

Державний контроль за використанням та охороною надр у межах своєї компетенції здійснюють ради, органи державної виконавчої влади на місцях, Мінприроди України, МНС та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи і їх органи на місцях (ст. 61 Кодексу України про надра). Державний контроль за геологічним вивченням надр (державний геологічний контроль) здійснюється Мінприроди України та його органами на місцях. Органи державного геологічного контролю перевіряють виконання державних програм геологорозвідувальних робіт, використання рішень з питань методичного забезпечення робіт по геологічному вивченню надр, обґрунтованість застосування методик і технологій, якість, комплексність, ефективність робіт по геологічному вивченню надр, повноту вихідних даних про кількість та якість запасів основних і спільно залягаючих корисних копалин, своєчасність і правильність державної реєстрації робіт з геологічного вивчення надр, наявності спеціальних дозволів (ліцензій) на використання надр та виконання передбачених ними умов; виконання рішень Державної комісії України по запасах корисних копалин; дотримання під час дослідної експлуатації родовищ корисних копалин технологій, які забезпечували б необхідне їх вивчення; збереження розвідувальних гірничих виробок і свердловин для розробки родовищ корисних копалин, а також геологічної документації, зразків порід, дублікатів проб, що можуть бути використані під час подальшого вивчення надр.

Органи державного геологічного контролю в межах своєї компетенції забезпечують вирішення інших питань щодо геологічного вивчення надр.

Органам державного геологічного контролю надано право: а) припиняти всі види робіт по геологічному вивченню надр, що проводяться з порушенням стандартів та правил і можуть спричинити псування родовищ, суттєве зниження ефективності робіт або призвести до значних збитків; б) зупиняти діяльність підприємств і організацій, що займаються геологічним вивченням надр без спеціальних дозволів (ліцензій) або з порушенням умов, передбачених цими дозволами; в) давати обов'язкові для виконання вказівки (приписи) про усунення недоліків і по-

рушень під час геологічного вивчення надр. Органам державного геологічного контролю відповідно до законодавства України можуть бути надані й інші права по запобіганню і припиненню порушень правил та норм геологічного вивчення надр.

Завданням державного нагляду за безпечним веденням робіт, пов'язаних із використанням надр, є забезпечення дотримання всіма надрокористувачами законодавства, затверджених у встановленому порядку стандартів, норм, правил по безпечному веденню робіт, запобіганню і усуненню їх шкідливого впливу на населення, навколишнє природне середовище, будівлі і споруди, а також по охороні надр.

Державний нагляд за безпечним веденням робіт, пов'язаних із користуванням надрами, покладається на органи державного гірничого нагляду, які здійснюють свою діяльність у взаємодії з органами державного геологічного контролю, природоохоронними й іншими контрольними органами, професійними спілками. Державний нагляд за веденням робіт по геологічному вивченню надр, їх використанням та охороною, а також використанням і переробкою мінеральної сировини (державний гірничий нагляд) здійснювався Держнаглядохоронпраці України та його органами на місцях відповідно до Положення про порядок здійснення державного гірничого нагляду, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 1995 р. Нині ці функції є компетенцією МНС та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Крім того, здійснюється виробничий контроль за використанням і охороною надр підприємствами, установами і організаціями (надрокористувачами), які перебувають у віданні відповідних органів.

Охорона надр є об'єктивною необхідністю забезпечення інтересів нинішнього і майбутніх поколінь народу України.

Основними вимогами в галузі охорони надр є: забезпечення повного і комплексного геологічного вивчення надр; додержання встановленого законодавством порядку надання надр у користування і недопущення самовільного користування надрами; раціональне вилучення і використання запасів корисних копалин і наявних у них компонентів; недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, на збереження запасів корисних копалин, гірничих виробок і свердловин, що експлуатуються чи законсервовані, а також підземних споруд; охорона родовищ корисних копалин від затоплення, обводнення, пожеж та інших факторів, що впливають на якість корисних копалин і промислової цінності родовищ або ускладнюють їх розробку; запобігання необґрунтованості та самовільній забудові площ залягання корисних копалин і додержання встановленого законодавством порядку використання цих площ для інших цілей; запобігання забрудненню надр при підземному зберіганні нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захороненні шкідливих речовин і відходів виробництва, скиданні стічних вод; додержання інших вимог, передбачених законодавством про охорону навколишнього природного середовища (ст. 56 Кодексу України про надра) [10].

Відповідальність за порушення законодавства про надра в екологічному праві є важливим складовим елементом правового забезпечення раціонального природокористування, відновлення екологічних об'єктів і охорони довкілля, яка, в свою чергу, має на меті покарання винних, припинення і попередження порушень законодавства у галузі природокористування та охорони навколишнього природного середовища, а також поновлення порушених прав власників природних ресурсів і природокористувачів тощо.

Порушення законодавства про надра тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову, кримінальну відповідальність.

Згідно зі ст. 65 Кодексу України "Про надра" відповідальність за порушення законодавства про надра настає при:

- самовільному користуванні надрами; порушенні норм, правил і вимог щодо проведення робіт по геологічному вивченню надр;
- порушенні правил і вимог щодо проведення робіт по геологічному середовищу;

— вибіркового виробленні багатих ділянок родовищ, що призводить до наднормативних втрат корисних копалин;

— наднормативних втратах і погіршенні якості корисних копалин при їх видобуванні;

— пошкодженні родовищ корисних копалин, які виключають повністю або суттєво обмежують можливість їх подальшої експлуатації;

— порушенні встановленого порядку забудови площ залягання корисних копалин;

— невиконанні правил охорони надр та вимог щодо безпеки людей, майна і навколишнього природного середовища від шкідливого впливу робіт, пов'язаного з користуванням надрами;

— знищенні або пошкодженні геологічних об'єктів, що становлять особливу наукову і культурну цінність, спостережних режимних свердловин, а також маркшейдерських і геодезичних знаків;

— незаконному знищенні маркшейдерської або геологічної документації, а також дублікатів проб корисних копалин, необхідних при подальшому геологічному вивченні надр і розробці родовищ;

— невиконанні вимог щодо приведення гірничих виробок свердловин, які ліквідовано або законсервовано, в стан, який гарантує безпеку людей, а також вимог щодо збереження родовищ гірничих виробок і свердловин на час консервації, — несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність згідно з законодавством України (ст. 65 Кодекс України про надра).

Важливим елементом правового регулювання використання і охорони надр є екологічна відповідальність за порушення відповідної нормативно-правової бази. Існує дві форми такої відповідальності — економічна та юридична. Підставою економічної відповідальності вважається факт заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу правомірною діяльністю (викиди забруднюючих речовин у межах дозволеного), тоді як юридична (еколого-правова) відповідальність ґрунтується на факті правопорушення. Однак у першому випадку йдеться про спеціальне використання атмосферного повітря, надр, вод для викидів або захоронення забруднюючих речовин (подібно до того як водне законодавство — ст. 48 Водного кодексу України — визначає спеціальне водокористування як забір води з водних об'єктів та скидання в них зворотних вод). Порядок використання природних об'єктів для зазначених цілей передбачає одержання спеціального дозволу (ліцензії), додержання екологічних нормативів вмісту токсичних речовин у викидах, стягнення плати за спеціальне користування.

ВИСНОВКИ

За даними фахівців та аналізу літературних джерел встановлено, що:

— Основними функціями державного управління у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр є: планування використання і охорони надр; державна експертиза та оцінка запасів корисних копалин; державний облік та кадастр родовищ, запасів і проявів корисних копалин та державний баланс запасів корисних копалин; правове регулювання розподілу та перерозподілу надр і корисних копалин; державний контроль і нагляд за веденням робіт з геологічного вивчення надр, їх використанням та охороною надр; вирішення спорів з питань користування надрами.

— Державне управління та контроль у галузі охорони та використання надр — це система заходів (організаційних, технічних, технологічних, соціально-економічних, екологічних, правових тощо), передбачених чинним законодавством України, спрямованих на забезпечення раціонального використання надр і мінеральних ресурсів, недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних із користуванням надрами, на збереження запасів корисних копалин, гірничих виробок і свердловин, що експлуатуються чи законсервовані, а також підземних споруд, запобігання шкідливому впливу гірничих робіт на стан навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей.

— Проблема контролю у державному управлінні за вивченням, використанням і охороною надр тісно пов'я-

зана з процесами, що характерні для сучасного етапу розвитку держави та новим розумінням ролі державного управління. В сучасних умовах контроль відіграє перш за все регулятивну роль, проте має і превентивне значення. Сутність контролю полягає в тому, що суб'єкт управління здійснює урахування і перевірку того, як об'єкт, що управляється, здійснює його прописи з метою блокування відхиленн діяльності від заданої управлінської програми, а у разі виявлення порушень — приведення системи, що управляється, у стабільний стан за допомогою соціальних регуляторів.

Література:

1. Рябець К.А. Екологічне право України: навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — С. 262.
2. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. — К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2005. — С. 463.
3. Офіційний вісник України. — 2003. — № 40. — Ст. 210.
4. Постанова Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 46. — С. 637.
5. Головченко В., Потьомкін А. Хто має право на користування надрами в Україні? // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 9. — С. 64.
6. Екологічне право України За редакцією професорів А.П. Гетьмана і М.В. Шульги. — Харків, "Право", 2005. — С. 219—220.
7. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. — К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2005. — С. 474—476.
8. Горшенев В.М., Шахов І.Б. Контроль как правовая форма деятельности. — М., 1987. — С. 23.
9. Гавриш С.Б. Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины): автореф. докт. дис. — Харьков, 1994. — С. 14.
10. Про стан дотримання вимог природоохоронного законодавства при здійсненні діяльності, пов'язаної з надкористуванням в Україні: Постанова Верховної Ради України від 20 листопада 2003 р. № 1310-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 43.

References:

1. Riabets', K.A. (2009), *Ekolohichne pravo Ukrainy [Environmental law in Ukraine]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Shemshuchenko, Yu.S. (2005), *Ekolohichne pravo Ukrainy. Akademichnyj kurs [Environmental law in Ukraine. Academic Course]*, TOV "Vydavnytstvo "Yurydychna dumka", Kyiv, Ukraine.
3. Ofitsijnyj visnyk Ukrainy (2003), *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 40, p. 210.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1992), Resolution "On approval of the restrictions, temporary bans (suspension) or termination of businesses, organizations and facilities in case of violation of the legislation on environmental protection", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 46, p. 637.
5. Holovchenko, V. and Pot'omkin, A. (2008) "Who is entitled to a subsoil use in Ukraine?", *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 9, p. 64.
6. Het'man, A.P. and Shul'ha, M.V. (2005), *Ekolohichne pravo Ukrainy [Environmental law in Ukraine]*, "Pravo", Kharkiv, Ukraine.
7. Shemshuchenk, Yu.S. (2005), *Ekolohichne pravo Ukrainy. Akademichnyj kurs [Environmental law in Ukraine. Academic Course]*, TOV "Vydavnytstvo "Yurydychna dumka", Kyiv, Ukraine.
8. Gorshenev, V.M. and Shahov, I.B. (1987), *Kontrol' kak pravovaja forma dejatel'nosti [Control as a legal form of activity]*, Moscow, Russia.
9. Gavrish, S.B. (1994), "Basic questions of liability for crimes against pryrodney environment (problems of the theory and development of legislation uholovnoho Ukraine)", Ph.D. Thesis, Jurisprudence, Kharkiv, Ukraine.
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Resolution "On the state of compliance of environmental regulations in the implementation of activities relating to mineral resources in Ukraine", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 43.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2014 р.